

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мовчан О.М. Проблема працевлаштування в Україні (1920-ті роки) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2009. – Вип. 15. – С. 121–130.
2. Рябченко О. Студенти радянської України 1920 – 1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації: монографія / О. Рябченко; Харк. Нац. акад. міськ. Госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2012. – 456 с.
3. Марочко В.І. Соціально-правовий статус колишніх поміщиків в УСРР 1920-х рр. // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – Випуск ХVІІІ. – К.: 2010. – 305 с.
4. Фицпатрик Ш. Классы и проблемы классовой принадлежности в советской России 20-х годов // Вопросы истории. – 1990. – № 8. – С. 16–31.
5. Кондурушкин И.С. Частный капитал перед советским судом. Пути и методы накопления по судебным и ревизионным делам 1918 – 1926 гг. / Кондурушкин И.С.; Предисл.: Курский Д.И. – М.-Л.: Госиздат, 1927. – 254 с.
6. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К.: Глобус, Вік; Едмонтон: Канад. ін-т Укр. Студій Альберт. ун-ту, 1992. – 176 с.
7. Декрет СНК РСФСР от 25.05.1920 «О мерах правильного распределения жилищ среди трудящегося населения» // Електроний ресурс [режим доступу] <http://lawru.info/dok/1920/05/25/n1205754.htm>
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.1. – Оп. 3. – Спр. 1771. – Арк. 175.
9. До и после «Чучела» // Юность. 1985. №9. – С. 87–96.
10. Подкур Р. Ю. Формування оперативного обліку «контрреволюційних елементів» у 1928-1939 рр. // Політичні репресії в Українській РСР 1937 – 1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації : до 75-річчя «Великого терору» в СРСР: матеріали Всеукр. наук. конф., 15 берез. 2012 р. / упоряд.: О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур. – К. : Ін-т історії України НАНУ, 2013. – С. 29 – 42.
11. Абинякин Р. Бывшие белые офицеры в РККА в 1920-е годы // Российская история. – 2013. - № 4. – С. 116 – 128.
12. Реформа в Красной Армии: Документы и материалы 1923 – 1928 гг. Кн. 2. / Ред. колл.: К.М. Андерсон, И.И. Басик, В.Л. Воронцов. – М.: СПб: Летний сад, 2006. – 525 с.
13. «Про покращення становища вчених спеціалістів і заслужених працівників літератури і мистецтва» // Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1919 – 1920 рр. – Харьков: Правительственная типография. Конторская улица № 21 – 23, 1921. – 790 с.
14. Нэп и старые заветы // Красная газета. – 1922. – 14 февраля.
15. Ларин Ю. Интеллигенция и Советы: хозяйство, буржуазия, революция, госаппарт. – М.: Гос. изд., 1924. – 91 с.
16. Луначарский А.В. Интеллигенция в ее прошлом, настоящем и будущем // Новая Москва. – 1924. – 75 с.
17. Єфремов С. О. Щоденники, 1923 – 1929. – К.: ЗАТ «Газета «РАДА», 1997. – 848 с.

УДК 94(477)''1921/1922''

О.П. Чучалін

ВИЛУЧЕННЯ ЦЕРКОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ЦЕРКОВНО-МОНАСТИРСЬКОГО МАЙНА В УКРАЇНІ (1921 – 1922 РР.)

Анотація: Розглядається політика радянської влади щодо Православної Церкви у контексті конфіскації церковних цінностей та церковно-монастирського майна. Однією із перших, що потрапила під приціл більшовицької конфіскації церковних цінностей, була

Свято-Успенська Києво-Печерська Лавра. Подається історичний аналіз того періоду, форми і методи церковної конфіскації, підраховуються збитки, нанесені Церкві та національній культурі України. Зазначається, що кампанія по вилученню церковних цінностей окрім політичного, ідеологічного та економічного, мала ще й культурологічний аспект.

Ключові слова: *Православна Церква, Києво-Печерська Лавра, конфіскація, церковні цінності, голод.*

На початку ХХІ ст. в Україні, серед пріоритетних завдань, постали розбудова громадянського суспільства, активізація державотворчого процесу. У цьому контексті однією з найактуальніших у суспільному розвитку виявилась проблема гармонізації взаємовідносин державних і церковно-релігійних інститутів.

Говорячи про ступінь вивченості теми, варто підкреслити, що історія вилучення церковних цінностей у цілому до сьогодні представляє собою цілий комплекс практично недосліджених, надзвичайно складних і багатоаспектних наукових проблем.

У кінці 1980-х рр. почали відкриватися раніше недоступні архівні фонди, що дало поштовх до появи нових праць на досліджувану тему. Спочатку це були публікації у періодичних виданнях, потім з'явилися монографії, де вказана тема отримала більш детальний огляд. Проблемами становища православної церкви у 20 – 30-х роках минулого століття та дослідженням політики радянської влади щодо релігії переймалися як українські, так і російські вчені: О. Нестуля [4], І.М. Никодимов [5], В.О. Пашенко [6; 7], Г.Л. Семенко [8], Т.Я. Терезов [9], М.М. Ятленко [16]. Лише незначна кількість досліджень (В. Верига [1], О.М. Веселова [2], П. Воля [3]) торкалася проблеми конфіскації церковних цінностей в Україні у контексті антицерковної політики радянської влади, трагедії втрати Україною її культурних цінностей.

Таким чином, у даний час багато аспектів історії кампанії з вилучення церковних цінностей у значній мірі вивчені в історіографії. Однак кількість невивчених і спірних питань ще велике. Це стосується, перш за все, механізму проведення кампанії, форм і результатів опору віруючих. В історіографії поки не робилося спроби спеціального дослідження проблем, пов'язаних з підготовкою, проведенням і результатами кампанії з вилучення церковних цінностей із використанням найширшого кола джерел, у тому числі регіонального походження. У той же час безліч робіт, що стосуються різних аспектів цієї теми, дозволяють вийти на новий рівень аналізу, запропонувати узагальнений погляд на цю проблематику.

Внаслідок неврожаю 1921 р. у ряді губерній РРФСР і України, де проживало близько 38 млн. чоловік, почався голод. Голод 1921 – 1923 років не був локальним явищем. Він охопив Поволжя, Башкирію, Південний Урал, північ і захід Казахстану, південь України. Не вдаючись до аналізу причин голоду, зазначимо, що для населення охоплених ним районів це була справжня трагедія [6, с.77].

Не залишилась осторонь вирішення проблем допомоги голодуючим і церква – як в Росії, так і в Україні. Зокрема, патріарх Тихон, митрополит Київський Михаїл, інші церковні діячі неодноразово зверталися до віруючих з закликами прийти на допомогу голодуючим. Чи не вперше після жовтня 1917 р. склалися передумови для порозуміння між церквою і Радянською державою.

У серпні 1921 р. патріарх Тихон заснував Всеросійський церковний комітет допомоги голодуючим і звернувся з проханням «До народів світу і православної людності», в якому просив допомогу голодуючим районам країни, і по всіх храмах почали збирати кошти. Усі зібрані кошти були передані Державному комітету, який очолював М. Калінін.

Більшовицьке керівництво країною, однак, вирішило скористатися надзвичайною ситуацією з продовольчим забезпеченням населення для переможного завершення «війни з релігією», фактично оголошеної Радянською державою в перші місяці її існування. У листі В.І. Леніна членам Політбюро ЦК РКП (б) від 19 березня 1922 р. наголошувалось: «для нас саме цей момент являє собою не тільки винятково сприятливий, але і загалом єдиний

момент, коли ми зможемо 99 із 100 шансів на повний успіх розбити противника і зберегти за собою необхідні для нас позиції на багато десятиліть» [11, арк.26].

23 лютого 1922 р. у Москві за підписом М. Калініна, який на той час перебував в Україні, з'являється декрет «Про вилучення церковних цінностей для реалізації на допомогу голодним». Місцевим радам наказувалося в місячний термін вилучити з церковного майна всі коштовні речі, конфіскація яких не може суттєво порушити інтереси культу, і передавати в органи Наркомфіну за спеціальним призначенням до фонду ЦК Помгол. Декрет, як і більшість законів радянської влади, залишав велике поле для різного тлумачення [3, с.54].

Ідентичний правовий акт під іншою назвою «Про передачу церковних цінностей у фонд допомоги голодуючим» був схвалений ВУЦВК 8 березня 1922 р. Питання про вилучення церковних цінностей в фонд допомоги голодуючим було обговорене в лютому 1922 р. на II Всеукраїнському з'їзді незалежних селян. Представники майже всіх волостей України, що з'їхалися на з'їзд в кількості 1500 чол., одногосно проголосували за резолюцію про вилучення церковних цінностей на користь голодуючим. Після чого ВУЦВК видав постанову від 8 березня 1922 р. [4, с.131].

Вилучення коштовних речей передбачалося проводити з обов'язковим залученням представників віруючих. Кошти, що надходили в Наркомфін від вилучення церковного майна, повинні були використовуватися виключно на потреби голодуючих, дані про це було вирішено систематично публікувати в центральній та місцевій пресі.

На противагу цього патріарх Тихон видав своє послання до віруючих, яким забороняв здавати церковні цінності й погрожував, що у разі непослушності їх буде відлучено від церкви. Патріарше послання стало причиною дальших кривавих сутичок під час вилучення цінностей [8, с.105].

8 березня 1922 року ВУЦВК видав постанову «Про передачу церковних цінностей у фонд допомоги голодуючим», підписану Г.І. Петровським і А.В. Івановим. Партійні організації і органи радянської влади, керуючись декретом ВЦВК і постановою ВУЦВК, дбали, щоб кожна копійка використовувалась для голодуючих. В усіх містах і селах були створені комісії, до яких, крім представників партійних і радянських органів, ввійшли представники віруючих і духовенства. Проводилися масові збори і мітинги, на яких роз'яснювалась необхідність заходів по боротьбі з голодом, причому підкреслювалося, що у них немає нічого, що ображало б релігійні почуття віруючих [9, с.88].

Однак, кампанія по вилученню церковних цінностей окрім політичного, ідеологічного та економічного, мала ще й культурологічний аспект. Адже значна частина предметів релігійного культу належала до числа визначних пам'яток історії та культури. Отже, цілком зрозуміло, що до вилучення цінностей з церковних та монастирських ризниць необхідно було підходити з усією обережністю і подвійною відповідальністю: як перед тими, хто потребував негайної допомоги у боротьбі з голодом, так і перед вітчизняною та світовою культурою. Священний обов'язок відповідальної перед своїм народом держави зобов'язував зробити все можливе для збереження його культурно-історичної спадщини.

У боротьбі з церковною опозицією Центральної комісії з вилучення церковних цінностей надавалися всі повноваження, аж до адміністративного арешту за невиконання її розпоряджень та бездіяльність. Особи, запідозрені у приховуванні цінностей або інвентарних описів церковного майна, підлягали тяжкому покаранню, аж до розстрілу.

Репресивним заходам під час вилучення передувала широка агіткампанія та пропаганда відповідного декрету про необхідність порятунку голодуючих. Але, як свідчать звіти губернських комісій з вилучення церковного майна, щодо церковного керівництва застосовувалися й репресивні заходи, щоб примусити останніх випускати відозви до віруючих із закликом жертвування церковних цінностей [2, с.59].

Центральний Комітет КП(б)У запропонував всім партійним організаціям на місцях діяти згідно положень за якими кампанія по вилученню церковних цінностей у роботі місцевих партійних організацій повинна була вважатися першочерговою і невідкладною. Комісії з вилучення цінностей належало працювати при безпосередній участі представників общин віруючих.

Агітація ні в якому разі не мала носити характеру антирелігійної пропаганди. Вважалося, що здача церковних цінностей аж ніяк не суперечить самому релігійному культу, а навпаки, при справжніх розмірах лиха є необхідною за самим духом релігійного культу. Кожна радянська газета мала детально висвітлювати хід кампанії по вилученню цінностей на користь голодуючих.

У випадках, коли при вилученні цінностей місцеве населення могло висловлювати наполегливі тенденції до негайного обміну вилученого, там же на місцях, на хліб. Тому на місцях слід було інформувати про надзвичайно сувору централізацію майна, що мало прийматися в фонд ЦК Помголу і про єдину можливість реалізації його на хліб лише за кордоном [10, арк.17].

Однією із перших, що потрапили під приціл більшовицької конфіскації церковних цінностей, була Свято-Успенська Києво-Печерська Лавра. На сьогодні вона являється однією з найбільших православних святинь України і є визначною пам'яткою історії та архітектури. З часу свого заснування як печерного монастиря у 1051 році, Києво-Печерська Лавра була постійним центром православ'я на Русі [15, арк.1].

Києво-Печерська Лавра представляє собою не тільки найбільшу святиню всього православного світу, але і найбільший архітектурний комплекс храмових та монастирських споруд, де в своїх стінах уклала великі матеріальні цінності. Разом з молитвами до монастиря текли великі багатства (скарби). Кожен прочанин хотів виразити свою любов і відданість Лаврі не лише духовно, а й матеріально: разом з кращими почуттями, віруючі віддавали часто все, що мали цінного. Можна собі уявити, скільки подібним чином багатств зосередилося в Лаврі.

Головні скарби були у ризниці при Великій церкві, яка була найбагатша в світі та найцінніша, як в сенсі матеріальному, так і у сенсі релігійному та культурно-історичному. В ризницю вели невеликі масивні залізні двері з правої сторони собору. Двері були зеленуватого відтінку з накладними прикрасами вельми старовинної роботи. Ризниця перебувала у віданні екклесіарха Лаври – церковнослужителя, який спостерігав за церковними спорудами, ризницею та порядком богослужінь по уставу православної церкви.

Не всі лаврські цінності були зосереджені в ризниці при Великій церкві, вони також зберігалися і в інших храмах та церквах обителі. Коли ризниці вже були передані радянським властям, на Дальніх Печерах при храмі через недогляд було вкрадено дві тисячі метрів ліонського шовку, який був свого часу пожертвовано на облачення святих мощей.

Про лаврські ризниці написано багато книг, серед яких не аби якої популярності набула праця проф. Ф.І. Титова «Ризниця Києво-Печерской Успенской Лавры», видана в двох розкішних об'ємистих томах. Дана фундаментальна праця описує історичні, матеріальні та релігійні цінності цього багатющого сховища. За таких умов, здавалося, монахам важко було що-небудь приховати. У згаданих книгах всяка дрібниця була описана і часто навіть сфотографована. Дійсно, коли під час вилучення церковних цінностей в 1921 – 1922 роках представники влади з'явилися для конфіскації цінностей в Лавру, вони мали з собою, крім офіційних списків, складених монахами, також і згадані книги.

Вилучення церковних цінностей з Печерського монастиря проходило у два етапи: перший етап відбувся 5 і 8 квітня 1922 року; другий – 27 квітня 1922 року. Комісію з вилучення церковних цінностей очолив заступник наркома внутрішніх справ Серафимов, який прибув з Харкова. У свій час він навчався у Київській Духовній Академії, що дало йому можливість дізнатися більше інформації про монастир і всі цінності, які були на його території [3, с.53]. У той час у Києві вже існувала губернська комісія для вилучення церковних цінностей. Головою комісії був губернський комісар юстиції М. Михайлик, а його помічником – член Київського революційного трибуналу Н.І. Варгін. Комісії було надано описи монастиря за 1919 рік, так як інших не було, хоча сама комісія скористалася ювілейними збірниками 1908 – 1909 рр., де було докладно зазначено кількість та вагу церковних коштовностей. До того як комісія розпочала свою роботу для більшого залякування монахів та священників революційний трибунал засудив єпископа Олексія за

його спротив вилучуванню церковних цінностей. У той спосіб радянська влада задалегідь продемонструвала свою рішучість терором вимусити здійснювати свої рішення. Так психологічно духовенство і монахи (ченці) були вже підготовлені до «співпраці» з членами комісії, навіть і тоді, коли вони зовсім не погоджувалися з тією чи іншою акцією.

Перший «стихийний» етап вилучення цінностей характеризувався різноманітністю форм і методів вилучення, які проявлялися поганою координацією дій, грубими помилками, що викликали прояви народного незадоволення.

Протягом першого етапу вилучення церковних цінностей з Києво-Печерського монастиря на допомогу голодуючим була дана розписка наступного змісту:

«Комісією з вилучення церковних цінностей на користь голодуючих вилучені з Музею Культу і Побуту нижченаведені предмети:

1. Митра, покрита золотом, прикрашена перлами, діамантами та іншими каменями, з різьбленим гербом на камені, кінця XVII століття.

2. Митра, розшита перлами, Архімандрита Зосими (Валкевіча), 1781 р.

3. Лампада золота з діамантовим пензлем з перлами, дар імператриці Катерини II Лаврі.

4. Хрест золотий карбований з рельєфними зображеннями, 1750 р.

5. Хрест великий на престольний золотий на срібному високому постаменті карбованою видатної художньої роботи, дар Гетьмана Богдана Хмельницького, на подставці, облаштованої Гетьманом Мазепою.

6. Рама срібна позолочена з прикрасами з дорогоцінних каменів, - з ікони Йосипа обручника, - дар імператора Павла I.

7. Образ Благословляючого Спасителя з віночком, прикрашеним великими діамантами, - благословення Катерини II Патемкіну, перед Турецькою війною.

8. Чаша золота карбованої роботи, дар Архімандрита Зосими (Валкевіча) 1767 р.

9. Чаша золота велика, - дар імператриці Анни Іоанівни.

10. Панагія золота прикрашена великими діамантами з портретом Фельдмаршала графа Румянцева-Задунайського та його дружини дар, - Державного Канцлера графа Миколи Румянцева 1811 р.

11. Євангеліє в золотому окладі, прикрашене емаллю і коштовним камінням роботи Київського золотих справ майстра Захарії Брезгунова 1811 р.

12. Хрест наперсний, прикрашений діамантами, дар імператора Олександра I.

13. Митра перлова з дорогоцінними каменями XVII століття.

14. Три панагії золотих з діамантами першої половини XIX століття» [13, арк. 3].

Другий етап вилучення церковних цінностей характеризувався прагненням центральної влади вибудувати єдину політику, жорстко контролювати місцеву владу по партійній лінії та мав за мету як найбільше вилучити церковних скарбів на підтримку голодуючого населення, що їм і вдалося.

Близько півдня 27 квітня 1922 року Лавра було оточена з усіх боків радянськими військами, які не випускали і не впускали нікого без особливого дозволу начальника охорони. Після цього до монастиря прибула комісія по вилученню цінностей на чолі з заступником НКВС Серафимовим. Він прибув для того, щоб зняти ризу з ікони Успіння Пресвятої Богородиці. Отцю наміснику монастиря було дане розпорядження її зняти. Реакція останнього була різко негативною. У відповіді для Комісії звучало наступне: «З причини категоричної вимоги Комісією про негайне зняття ризи з чудотворного образу Успіння Божої Матері, Рада Церковної громади цим заявляє, що зняття ризи з ікони можливе лише самими членами Комісії, оскільки зняття ризи членами Ради Церковної Громади може образити релігійні почуття віруючих тим більше, що з боку останніх надійшли пожертвування, покривають половину призначеного викупу. Рада Церковної Громади, лише поступаючись вимогу влади, складає з себе всяку відповідальність за зняття ризи і її наслідки» [13, арк.4]. Після такої заяви, комісія, навіть не відреагувавши, зняла ризу з ікони, а ікону помістили у металеве коло. У зв'язку з невисокою матеріальною цінністю, визнаною ювеліром, це коло було залишено.

Таким чином, ікона, вік якої налічував понад дев'ять століть, пережила руїну Андрія Боголюбського, татарські навали та польське і московське панування і являла собою не тільки матеріальну цінність, але й шедевр середньовічного ювелірного мистецтва, була знищена більшовицькою «народною» владою. Не зверталася увага на те, що віруючі намагалися зберегти святиню і витвір мистецтва для нащадків, вносячи пожертви. В офіційні ж пропаганді звучали брехливі тези про «народну ініціативу» у вилученні церковних цінностей.

Експерт-оцінювач, оглянувши докладно ризу, стверджував, що вона мала 292 карати діамантів, з яких 77 великих розмірів, 57 середнього, а решта менших розмірів, 13 каратів перлів, стільки ж смарагдів та багато всяких інших каменів. Сама ж золота риза важила більше 6 футів. Дана риза була оцінена ювелірами комісії в 62.550 рублів (золотом) [1, с.68].

Крім ризи було знято велике срібне панікадило Великої церкви Лаври в 10,5 пудів вагою, срібні дошки з престолу Трапезної церкви і раки з частками молей святої Іуліанії, які знаходилися в Благовіщенській церкві вагою 2,5 пуди. Як вказують офіційні документи, комісія, взявши все, що було ними вилучено із церковних цінностей, о шостій годині вечора виїхала із монастиря [14, арк. 6].

За іншими даними, у Києво-Печерській Лаврі також зберігалися дві архієрейські митри, кожна з яких оцінювалася в 50 млн. карбованців. Православні храми в Росії та України зберігали незліченні багатства. З приблизними підрахунками церковні цінності були еквівалентні півмільярда пудів хліб, яким, на думку представників радянської влади, можна було б прогодувати до нового врожаю кілька десятків мільйонів голодуючих людей.

З Успенського собору Комісія пішла ще й по інших церквах Печерської Лаври, але докладніших описів, що вона конфіскувала немає. Як виявилось пізніше, Києво-Печерська Лавра, крім офіційно знаних і описаних у праці професора Титова дорогоцінностей, мала ще й інші великі приховані скарби, мабуть, більш за ті, що знаходилися в ризниці Успенського собору Лаври. В Державне політичне управління було надано інформацію, що частина церковних цінностей знаходяться поряд у скитах Лаври. Завдяки цьому було арештовано близько 70 монахів та виявили місцезнаходження цих коштовностей в Китаївській пустині, що знаходиться також над Дніпром за 10 кілометрів від Лаври. Саме тут ще у XVII столітті існував скит, а в 1716 році збудували церкву і з того часу ця пустинь була підпорядкована до Києво-Печерської Лаври. Під час революції тут знаходилися вже дві муровані церкви, але про них ніде не було згадки як про такі, що переховували у себе якісь церковні цінності.

Як згадував у своїй праці «Спогади про Києво-Печерську Лавру» професор та насельник обителі І.Н. Никодимов, що тоді в Лаврі було забрано не менше 4 пудів золота (65,6 кілограма), близько чотирьох фунтів діамантів, близько 700 пудів (11460 кілограмів) срібла та велику кількість інших дорогоцінностей [5, с.161].

До осені 1922 року вилучення коштовностей було загалом завершено. В результаті цього було знищено тисячі речей великої культурно-історичної та художньої цінності, які приймалися на вагу і оцінювалися як брухт. Втрата цих виробів, окрім іншого, тягнула за собою втрати більш значні – спричиняла дегуманізацію суспільства. Наслідком були численні судові процеси над православним кліром та активними мирянами, котрих звинувачували в приховуванні коштовностей [16, с.99].

Як наслідок, після пограбування всіх коштовностей монастиря, всупереч бажанню віруючих, радянська влада 4 серпня 1929 року завершила роботи по перетворенню Києво-Печерської Лаври на Всеукраїнське музейне містечко, головне призначення якого – бути центром антирелігійної пропаганди в республіці. Перед наркоматом внутрішніх справ УСРР порушувалося клопотання про негайне виселення з території містечка осіб духовного життя, які до того часу в ньому проживали [7, с.95].

Отже, кампанія вилучення церковних цінностей на допомогу голодуючим була величезним обманом. Вона переслідувала не зовсім ту мету, що декларували більшовики. Під гаслами допомоги організатори кампанії провели тотальне пограбування всіх релігійних організацій. Основною метою цієї акції був підрив впливу релігії на більшість населення

країни. Це фактично була перша загальнодержавна антирелігійна кампанія, у результаті якої постраждали не тільки культові споруди, а й священнослужителі, віруючі, які в котрий раз були облиті брудом, а влада цим самим продемонструвала своєму народу та всьому світу, як вона виконує принцип відокремлення церкви від держави.

Чучалин А.П. Изъятия церковных ценностей и церковно-монастырского имущества в Украине (1921 – 1922 гг.).

Аннотация: Рассматривается политика советской власти относительно Православной Церкви в контексте конфискации церковных ценностей и церковно-монастырского имущества. Одной из первых, что попала под прицел большевистской конфискации церковных ценностей, была Свято-Успенская Киево-Печерская Лавра. Подается исторический анализ того периода, формы и методы церковной конфискации, подсчитываются убытки, нанесенные Церкви и национальной культуре Украины. Отмечается, что кампания по изъятию церковных ценностей кроме политического, идеологического и экономического, имела еще и культурологический аспект.

Ключевые слова: Православная Церковь, Киево-Печерская Лавра, конфискация, церковные ценности, голод.

Chuchalin A.P. Expropriation of church valuables and church and monastery property in Ukraine (1921 – 1922).

Abstract: This article covers the question of Soviet government policy on Orthodox Church in the context of expropriation of church valuables and church and monastery property.

Holy Assumption Kyiv Pechersk Lavra was one of the first objects taken at aim at Bolsheviks' expropriation of church valuables. The author submits historical analysis of that period, forms and methods of church expropriation and points out damage caused on the Church and national culture of Ukraine. It is also mentioned that the campaign of expropriation of church valuables had cultural aspect in spite of being ideological, political and economic one.

Key words: Orthodox Church, Kyiv Pechersk Lavra, expropriation, church valuables, famine.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Верига В. Конфіскація церковних цінностей в Україні в 1922 р. / В. Верига // К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 1996. – 192 с., іл.
2. Веселова О.М. Голодомори в Україні 1921 – 1923, 1931 – 1933, 1946 – 1947: Злочини проти народу / О.М. Веселова, В.І. Марочко, О.М. Мовчан. – К.: Інститут історії України НАН України. – 265 с.
3. Воля П. Вилучення церковних цінностей (Допомога голодним чи антирелігійна кампанія?) / П. Воля // Розбудова України. – 1997. – № 3. – С. 53 – 57.
4. Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні. 1917 – 1941 рр. Ч. 1. 1917 – середина 20-х років / О. Нестуля. – К., 1995. – 280 с.
5. Никодимов І.М., проф. Спогад про Києво-Печерську Лавру (1918 – 1943 рр.). Вид. 3-є, стереотипне. / проф. І.М. Никодимов. – К.: Києво-Печерська Успенська Лавра, 2005. – 224 с., іл.
6. Пащенко В. Більшовицька держава і православна церква в Україні 1917 – 1930-ті роки / В. Пащенко, А. Киридон. – Полтава, 2004. – 336 с.
7. Пащенко В.О. Доля Києво-Печерської лаври в контексті політики радянської держави щодо церкви / В.О. Пащенко // Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті укр. Історії та культури: Зб. наук. праць. Вип. 9. / Ред. рада: В.М. Колпакова (відп. ред.) та ін. – К.: ВІПОЛ, 2003. – С. 95 – 100.
8. Семенко Г.Л. З досвіду роботи партійної організації України по атеїстичному вихованню трудящих (1921 – 1925 рр.) / Г.Л. Семенко // Український історичний журнал. – 1967. – № 9. – С. 103 – 108.

9. Терезов В.Я. До питання про антинародну позицію церкви під час голоду в 1921–1922 рр. / В.Я. Терезов // Український історичний журнал. – 1967. – № 1. – С. 85 – 89.
10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОУ). – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 516. – 70 арк.
11. ЦДАВОУ. – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 195. – 54 арк.
12. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1450. – 127 арк.
13. Центральний державний історичний архів України в місті Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф. 128. – Оп. 2 заг. – Спр. 525. – 34 арк.
14. ЦДІАУК. – Ф. 128. – Оп. 3 заг. – Спр. 738. – 15 арк.
15. ЦДІАУК. – Ф. 128. – Оп. 3 заг. – Спр. 844. – 24 арк.
16. Ятленко М.М. Антирелігійна кампанія радянської влади в Україні в 20 – 30-і роки ХХ століття / М.М. Ятленко // Історичні записки: Збірник наукових праць. Вип. 5. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2005. – С. 97 – 103.